

і визначають світогляд студентів. Результати емпіричного дослідження втілені в практичній програмі формування продуктивної діяльності та психологічної підтримки студентів. Проведена апробація програми свідчить, що своїм змістом програма зацікавила студентів, викликала інтерес, надала підтримку у розумінні конфліктів освітнього процесу. В процесі осмислення даних студенти прийшли до висновку, що прагнення бути продуктивною особистістю, має бути пов'язано з розумінням, що продуктивність є продуктом власного вибору та служить особистим і професійним цілям.

ГРУШЕЦЬКА Ю. В., старша викладачка Кафедри психології та педагогіки НаУКМА (м. Київ)

КОНФЛІКТ ІДЕНТИЧНОСТІ РОСІЙСЬКОМОВНИХ УКРАЇНЦІВ

На третій рік російсько - української війни ми досі стикаємось з конфліктами українців на мовному ґрунті, звинуваченнями у притісненні російської мови, захистом російських наративів. Відповідно до цього актуальним залишається питання дослідження ідентичності російськомовних та україномовних українців.

Ідентичність це динамічна нерівномірна структура, що розвивається протягом всього життя. Вона виступає наслідком процесу ідентифікації, що в свою чергу проявляється у засвоєнні індивідом соціальної ролі, усвідомленні групової приналежності та формуванні соціальних установок, ототожненні себе з кимось або чимось.

У періоди трансформації суспільства ідентичність невідворотно зазнає змін. Кризи ідентичності українців з одного боку беруть початок у совєцькій системі, а з іншого є нормальним етапом розвитку особистості.

З часу здобуття Україною незалежності радянська громадянська ідентичність поступово зникла, водночас створювалися передумови для домінування етнонаціональної ідентичності. Дослідження проведені у 1994-2010 роках свідчать про розвиток і зміну ідентичності населення України (Воропаєва, 2011)

Так, у 1991 – 1994 роках пострадянська ідентичність займала перші місця, упродовж 1994 – 2004 років значущість пострадянської ідентичності стрімко зменшувалася, престижність національної ідентичності зростала більш повільно на Сході і Півдні України, на відміну від Півночі, Центру та Заходу; виразно означилася тенденція до збільшення показників європейської ідентичності як у групі етнічних українців, так і в групі національних меншин.

Російська збройна агресія у 2014 році ще більше актуалізувала громадянську ідентичність українців: одним з важливих ефектів її актуалізації стало підвищення згуртованості громадян навколо ідеї державності та незалежності. Не новина, що мова, культура та національна свідомість нерозривно пов'язані. (Руда, 2007). Рідна мова оберігає колишню колонію від

повторних зазіхань з боку метрополії, якій вигідно утверджувати свою мову як маркер нав'язаного світогляду і мислення. Тому є підстави розглядати мовну ідентичність, як ідентичність політико-психологічного характеру.

Через це в українському соціумі вибір на користь української або російської мови (або білінгвізм) неявно тлумачиться як ознака певної політичної позиції.

Відповідно до цього в літературі є дані про відмінності ідентичності україномовних та російськомовних українців. Їм властиві чотири типи етнічної ідентичності:

- а) моноетнічна ідентичність з власною етнічною групою (відповідно 74% і 26%);
- б) змінена ідентичність, що постала на основі самоідентифікації з чужою (російською) етнічною групою (відповідно 4% і 28%);
- в) біетнічна ідентичність (17% і 8%);
- г) маргінальна етнічна ідентичність (5% і 38%).

Процес зміни соціальної ідентичності проходить певні фази розвитку і залежить від індивідуальних особливостей людини та соціальних чинників. Зміна ціннісних переконань відбувається переважно у когнітивній площині, зміна соціальної ідентичності – шляхом раціонального вибору, здебільшого на підставі власних ціннісних переконань. Ми знаємо що членство у групі формує Я-концепцію, а не тільки зовнішню репрезентацію себе. Людина приписує собі ті чи інші властивості не на основі внутрішніх переживань; вона орієнтується на властивості груп, а собі, як похідне, приписує ті самі властивості. (Рахманов, 2017)

Зазначимо, що типовою самоідентифікаційною формулою для осіб із зміненою ідентичністю є така: “ближчими для мене є росіяни”. При цьому чужа етнічна група розцінюється як така, що має вищий економічний і соціальний статус, ніж власна. Цей феномен пояснюється бажанням індивіда інтегруватися в домінуючу групу і таким чином здобути позитивний соціальний статус.

Російська громадянська ідентичність, включаючи мовну ідентичність більше властива російськомовним українцям. Вона постає як приваблива, перспективна і природна (успадкована від радянської ідентичності, цивілізаційно близька). Додаткове психологічне джерело її підживлення – постійне незадоволення українською владою; тому латентна російська ідентичність українських громадян може розглядатись як своєрідна форма протесту.

Варто зазначити, що окремо виділяють невизначену громадянську ідентичність. Якщо космополітична ідентичність найчастіше реалізовується фінансово незалежними людьми, то невизначена – навпаки, людьми незаможними. Невизначена громадянська ідентичність часто є формою недовіри до держави і протесту щодо ошуканства з її боку. Індивідуальний та груповий досвід у такому випадку зводиться до виснажливої праці, за яку громадяни отримують мінімальну винагороду, а продукт праці в той чи інший спосіб забирає держава-рекетир.

Тому дистанціювання, відчуження від держави призводить до специфічної позиції, коли етнічна і територіальна ідентичності домінують, тоді як громадянській належить зовсім незначне місце в ієрархії ідентичностей. (Хазратова, 2015)

Порівняльний аналіз російськомовних та україномовних громадян показав, що: україномовні українці становлять більш однорідну спільноту; ідентифікаційні пріоритети російськомовних українців менш стабільні; україномовні українці є більш змобілізованими. При цьому російськомовним українцям більшою мірою властивий досуб'єктний (61%), ніж суб'єктний (39%) тип політичного самовизначення. Більш характерними типами національно-культурного самовизначення російськомовних українців є повсякденний (26%) і ситуативний (42%) – порівняно з екзистенційним (22%) та ціннісним (10%).

Початок активних військових дій у лютому 2022 року, як стресовий фактор, виступив каталізатором змін ідентичності або, навпаки, підсилив змінену ідентичність. Стрес часто є первинним поштовхом до зміни психічного стану людини. Його результатом стає емоційна нестійкість, яка компенсується за рахунок копінг-стратегій поведінки в когнітивній, емоційній і поведінковій сферах.

Неадаптивність хоча б однієї з них призводить до виникнення внутрішньоособистісного конфлікту; і якщо замість вирішення останнього людина обирає “втечу” у хворобу, або в роботу, або в контакти, або у фантазії, то це в результаті може спричинитися до емоційного вигорання, зниження показників психічних процесів, загальної працездатності тощо.

Дослідження (Белавіна, 2011) найбільш поширених серед україномовних і російськомовних громадян копінг-стратегій показало, що в процесі інтеграції до соціуму й соціально-психологічної адаптації в умовах соціокультурних та політико-економічних змін вони часом використовують різні стратегії долаючої поведінки.

В україномовних громадян частково переважають такі стратегії, як контроль емоцій, пошук допомоги, наполегливість і накопичення сили, у російськомовних – відхід, обережність, заперечення, розрядка і позитивне мислення. Слід зазначити, що в обох групах представлені різні види копінг-поведінки – ефективні і неефективні, конструктивні і деструктивні.

Такі дані говорять про передумови до застрягання у конфліктах ідентичності, в тому числі у мовному самовизначенні російськомовних українців. Ми розуміємо самовизначення, як важливий елемент формування самоідентичності, яке триває протягом усього життя людини. Уникнення самовизначення і, як наслідок, аморфність самоідентичності завдають серйозної шкоди всій системі цілей і життєвих планів особистості, унеможливаючи її самореалізацію.

Соціальна самореалізація передбачає доволі добре розуміння явних і неявних правил та цінностей, що існують у державі, – власне організації

суспільства, а також адаптацію до них. Ідентичність певної спільноти скоріше можна уявити як її колективну самосвідомість, самовизначення, самовироблення власного образу і змісту самосвідомості. (Рахманов, 2017)

Оскільки утвердження української державності ще триває, закономірно, що навіть у період війни громадянська ідентичність населення також перебуває в процесі поступового становлення.

Отже, бачимо певні відмінності в етнічній ідентифікації російськомовних та україномовних українців. Що в свою чергу впливає на відмінності у громадянській та мовній ідентифікаціях. Важливою відмінністю є суб'єктний рівень громадянської ідентифікації в україномовних українців, на відміну від досуб'єктного у російськомовних.

Такі фактори як рівень стресу, підсилення наявних копінг- стратегій посилює кризу ідентичності у громадян зі зміненою та невизначеною ідентичністю. Соціальні інститути та конкретні люди, як агенти соціалізації можуть каналізувати базові особистісні орієнтації, відповідно можуть вплинути на швидше проходження конфліктів ідентичності.

Список використаної літератури:

Белавіна, Т. І. (2011). Інтеграційні копінг-стратегії представників етнолінгвістичних спільнот в Україні. Наукові студії із соціальної та політичної психології, (29), 67–75.

Воропаєва, Т. С. (2011). Формування національної і європейської ідентичності громадян України: Теоретико—Емпіричні аспекти (1993 – 2010 роки). 333–343.

Рахманов, О. А. (2017). Соціалізація та ідентифікація особистості у суспільстві (КНЕУ).

Руда, О. (2007). “Пастки” білінгвальної комунікації в Україні.

Хазратова, Н. В. (2015). Громадянська ідентичність у структурі особистісних ідентичностей. Проблеми політичної психології, (2). 112–125.

GURSTEIN B. - Executive Director, Public Policy and Institutional Change, University of Jena & V. N. Karazin Kharkiv National University, Ph.D. Candidate, Jena Center for Reconciliation Studies, FSU Jena.

TWO YEARS OF REFUGEE CRISIS 2022-2024 – POLICY AND DECISION

Following the Russian invasion of Ukraine, more than one and a half million Ukrainian refugees came to Germany (The Federal Office for Migration and Refugees, 2022; BMI, 2024).